

کنش‌های گفتاری در داستان حضرت ابراهیم (۷) در قرآن با تکیه بر رویکرد جان سرل

۱. محمد مهدی مسرور: دانشجوی دکتری، گروه علوم قرآن و حدیث، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران

۲. سیداحمد میریان*: گروه علوم قرآن و حدیث، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران

۳. حمید محمدقاسمی: گروه علوم قرآن و حدیث، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: ahmadmirian@iau.ac.ir

چکیده

این پژوهش با رویکردی توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر نظریه کنش‌های گفتاری جان سرل، به بررسی کنش‌های گفتاری در داستان حضرت ابراهیم (۷) در قرآن کریم پرداخته است. هدف اصلی این مطالعه، شناسایی انواع کنش‌های زبانی به کاررفته در گفت‌وگوهای حضرت ابراهیم (۷) با خداوند، قوم خود، فرزندش و دیگر شخصیت‌های داستانی، و نیز تحلیل کارکرد ارتباطی آن‌ها در انتقال پیام‌های وحیانی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در روایت قرآنی داستان آن حضرت، کنش‌های ترغیبی بیشترین بسامد را داشته‌اند؛ امری که بیانگر غلبه لحن دعوت‌محور، اقناعی و هدایت‌گر در سخنان ایشان است. پس از آن، کنش‌های اظهاری و عاطفی در مرتبه دوم قرار گرفته‌اند که نشان‌دهنده حضور هم‌زمان تبیین حقایق توحیدی و بازنمایی حالات درونی، احساسات و خشوع معنوی در متن داستان است. در مرتبه سوم، کنش‌های اعلامی قرار دارند که نقش آن‌ها بیشتر در ایجاد تغییرات موقعیتی و برجسته‌سازی لحظات خاص روایی دیده می‌شود. کنش‌های تعهدی نیز با کمترین بسامد، در مرتبه چهارم قرار گرفته‌اند و بیشتر در قالب بیان التزام، آمادگی و پابندی شخصیت‌ها به فرمان الهی ظاهر شده‌اند. این الگوی بسامدی نشان می‌دهد که قرآن کریم در روایت داستان حضرت ابراهیم (۷)، بیش از هر چیز بر کنش‌های دعوت‌گر و هدایت‌محور تأکید دارد و در کنار آن، از کنش‌های اظهاری و عاطفی برای تعمیق معنا و انتقال تجربه‌های ایمانی بهره می‌گیرد.

کلیدواژگان: قرآن، جان سرل، حضرت ابراهیم (۷)، داستان، کنش گفتاری.

شیوه استناددهی: مسرور، محمد مهدی، میریان، سیداحمد، و محمدقاسمی، حمید. (۱۴۰۵). کنش‌های گفتاری در داستان حضرت ابراهیم (۷) در قرآن با تکیه بر رویکرد جان سرل. *شریعت، فلسفه و اخلاق*.

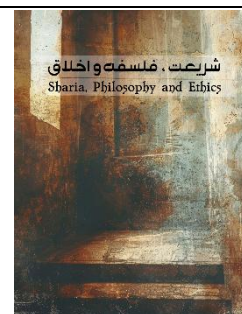
۱۴(۱)، ۲۰-۱.

تاریخ ارسال: ۵ اسفند ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۳ خرداد ۱۴۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۰ خرداد ۱۴۰۵

تاریخ چاپ: ۱ اردیبهشت ۱۴۰۵

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

Speech Acts in the Story of Prophet Abraham (PBUH) in the Qur'an Based on John Searle's Approach

1. Mohammad Mehdi Masroor: PhD Student, Department of Quran and Hadith Sciences, Sar.C., Islamic Azad University, Sari, Iran
2. Seyed Ahmad Mirian*: Department of Quran and Hadith Sciences, Sar.C., Islamic Azad University, Sari, Iran
3. Hamid Mohammad Ghasemi: Department of Quran and Hadith Sciences, Sar.C., Islamic Azad University, Sari, Iran

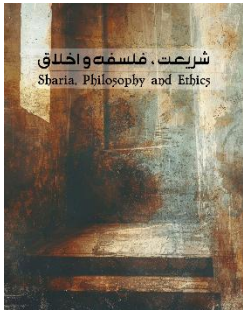
*Corresponding Author's Email: ahmadmirian@iau.ac.ir

Abstract

This study, employing a descriptive–analytical approach and drawing upon John Searle's theory of speech acts, examines speech acts in the story of Prophet Abraham (PBUH) in the Holy Qur'an. The primary objective of this research is to identify the types of linguistic acts used in the dialogues of Prophet Abraham (PBUH) with God, his people, his son, and other narrative characters, as well as to analyze their communicative functions in conveying revelatory messages. The findings indicate that, within the Qur'anic narration of the Prophet's story, directive speech acts possess the highest frequency, reflecting the predominance of an invitational, persuasive, and guidance-oriented tone in his discourse. Declarative and expressive acts rank second, demonstrating the simultaneous presence of the exposition of monotheistic truths and the representation of inner states, emotions, and spiritual humility within the narrative text. Declarative acts occupy the third rank, with their role primarily associated with creating situational transformations and highlighting particular narrative moments. Commissive acts, with the lowest frequency, rank fourth and mostly appear in the form of expressing commitment, readiness, and adherence of the characters to divine command. This frequency pattern demonstrates that, in narrating the story of Prophet Abraham (PBUH), the Holy Qur'an places greater emphasis on invitational and guidance-oriented acts and, alongside them, employs declarative and expressive acts to deepen meaning and convey experiences of faith.

Keywords: *Qur'an, John Searle, Prophet Abraham (PBUH), story, speech act.*

How to cite: Masroor, M. M., Mirian, S. A., & Mohammad Ghasemi, H. (2026). Speech Acts in the Story of Prophet Abraham (PBUH) in the Qur'an Based on John Searle's Approach, *Philosophy and Ethics*, 4(1), 1-20.

Submit Date: 24 February 2026

Revise Date: 24 May 2026

Accept Date: 31 May 2026

Publish Date: 21 April 2026

© 2026 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Extended Abstract

Speech act theory is regarded as one of the most influential approaches in contemporary philosophy of language and discourse analysis. This theory was initially proposed by John Austin and was later systematically expanded by John Searle. According to this perspective, language is not merely a medium for conveying information or describing reality; rather, every utterance simultaneously performs an action within a communicative context. Thus, speech is inherently action-oriented, and the speaker, through linguistic structures, performs acts such as requesting, warning, promising, expressing emotions, declaring positions, and establishing commitments (2, 8, 21). In modern linguistic and pragmatic studies, speech acts are generally categorized into five major groups: assertive, directive, commissive, declarative, and expressive acts. The Holy Qur'an, as the central sacred text of Islam, contains a rich variety of narrative discourses that are conveyed through prophetic stories and dialogical interactions. Among these narratives, the story of Prophet Abraham (PBUH) occupies a particularly significant position because of its extensive dialogical structure, argumentative tone, emotional depth, and theological centrality. His story includes debates with idolaters and Nimrod, emotional conversations with his father, supplications addressed to God, declarations of disavowal from polytheism, and acts of covenant and obedience. These features make the Abrahamic narrative an ideal corpus for speech act analysis within the framework of modern pragmatics and discourse theory. Previous studies on Qur'anic discourse have mostly concentrated on rhetorical, theological, or educational aspects of prophetic stories, whereas systematic analyses grounded in speech act theory remain relatively limited (3, 5, 34). Therefore, the present study attempts to analyze the speech acts embedded in the Qur'anic narrative of Prophet Abraham (PBUH) according to Searle's theoretical framework and to clarify how these linguistic acts contribute to the formation of the Qur'anic discourse of guidance, persuasion, and monotheistic education.

The present research employed a descriptive–analytical methodology grounded in discourse analysis and speech act theory. The data corpus consisted of Qur'anic verses related to the story of Prophet Abraham (PBUH) in different surahs, including al-Baqarah, al-An'am, Hud, Maryam, al-'Ankabut, and Ibrahim. These verses were selected because they contain extensive dialogical structures and explicit communicative interactions. The analytical framework of the study was primarily based on the speech act classifications developed by Searle, with supplementary reference to the foundational perspectives of Austin and later developments in pragmatics and discourse analysis (2, 6, 10, 21). The analysis focused on identifying the dominant illocutionary force of each utterance and examining the communicative objectives embedded in the linguistic structures. In addition, classical and contemporary Qur'anic commentaries were consulted to clarify semantic nuances, rhetorical dimensions, and contextual implications of the verses. Among the exegetical sources utilized were the works of Fakhr al-Din al-Razi, Muhammad Husayn Tabatabaei, Nasir Makarim Shirazi, Mahmud al-Zamakhshari, and Ibn Ashur (11, 15, 18, 20, 22). The study attempted to preserve the coherence of the Qur'anic narrative by analyzing speech acts within their broader contextual and thematic framework rather than isolating individual utterances. Consequently, the research not only classified speech acts but also explored the relationship between linguistic performance, theological meaning, and the Qur'anic strategy of guidance.

The findings of the study revealed that directive speech acts constitute the dominant communicative pattern in the story of Prophet Abraham (PBUH). Abraham's discourse is fundamentally invitation-oriented and persuasive, aiming to guide his audience toward monotheism and moral awakening. His confrontations with idol worshippers and Nimrod frequently employ indirect directives through interrogative and argumentative structures. For example, when Abraham questions the legitimacy of idol worship by asking, "Do you take idols as gods?" the utterance functions not merely as a question but as an indirect directive intended to provoke reflection and discourage idolatry. Similarly, his invitation to worship God and practice piety through

imperative expressions such as “Worship God and fear Him” represents explicit directive acts aimed at transforming the beliefs and conduct of his audience (5, 6, 17). Another important manifestation of directive speech acts appears in Abraham’s supplications addressed to God. Although these utterances are structurally prayers, pragmatically they function as indirect directives that seek divine intervention in matters such as security, provision, and spiritual guidance. The study further demonstrated that assertive speech acts occupy the second most frequent category in the Abrahamic narrative. These acts are particularly evident in Abraham’s theological arguments against celestial worship and in his debate with Nimrod regarding life, death, and divine sovereignty. Through statements such as “My Lord is the One who gives life and causes death,” Abraham expresses firm epistemic commitment to monotheistic truth while simultaneously challenging the false claims of his opponents (8, 11, 12). These assertive acts are not neutral descriptions but strategic linguistic tools designed to establish certainty, refute falsehood, and persuade the audience through rational argumentation. The analysis also demonstrated the significant presence of expressive speech acts throughout the Abrahamic narrative. These acts reveal the emotional and spiritual dimensions of Abraham’s character and contribute to the affective depth of the Qur’anic discourse. One of the clearest examples appears in Abraham’s supplication during the reconstruction of the Ka’bah with Ishmael: “Our Lord, accept from us; indeed, You are the All-Hearing, the All-Knowing.” This utterance functions as an expressive act of humility, devotion, and emotional submission before God (11, 32). Likewise, Abraham’s request to witness how God resurrects the dead reflects not doubt but a desire for greater spiritual reassurance and certainty. From the perspective of speech act theory, the utterance combines assertive and expressive dimensions, since Abraham simultaneously affirms his faith and expresses an inner aspiration for tranquility of heart (2, 8). Expressive acts are also visible in Abraham’s emotional concern for the safety and guidance of his descendants and the inhabitants of Mecca. His prayers for security and divine provision reveal profound human compassion and paternal affection (18, 33). In contrast, the speech of Azar toward Abraham represents a negative expressive act characterized by anger, hostility, and emotional rejection. The threatening expression “If you do not desist, I will stone you” demonstrates how emotional aggression can itself become a powerful communicative act within narrative discourse (18, 31). The coexistence of positive and negative expressive acts in the narrative contributes to the dramatic intensity of the story and reinforces its pedagogical function by contrasting faith, patience, and compassion with arrogance, hostility, and disbelief.

Another important finding concerns declarative and commissive speech acts within the Abrahamic narrative. Declarative acts appear primarily in moments of transformation, separation, and divine proclamation. Abraham’s declaration of disavowal from polytheism and idol worship constitutes one of the most powerful declarative acts in the Qur’anic story. By announcing, “I dissociate myself from what you associate with God,” Abraham does not merely express a personal opinion; rather, he establishes a new social and theological reality through language itself (20, 26). Similarly, his final testament to his sons regarding adherence to Islam represents a declarative act that institutionalizes religious commitment across generations (27, 29). Commissive speech acts, although less frequent than other categories, play a crucial role in highlighting themes of covenant, obligation, and divine promise. One prominent example is the divine declaration granting Abraham the status of imam for humanity. The phrase “Indeed, I will make you an imam for the people” functions as a commissive act in which God commits Himself to granting Abraham a permanent spiritual authority (22, 23). Another example appears in the divine response concerning the fate of unbelievers, where temporary worldly enjoyment is followed by inevitable punishment. This statement constitutes a divine commissive act involving both promise and threat (24, 25). The study therefore demonstrates that declarative and commissive acts, although quantitatively less dominant, are strategically employed at critical moments in the narrative to establish authority, define theological boundaries, and reinforce the moral consequences of belief and disbelief.

In conclusion, the present study demonstrates that the story of Prophet Abraham (PBUH) in the Holy Qur'an is structured around a highly sophisticated system of speech acts that collectively serve the broader Qur'anic purpose of guidance, persuasion, and spiritual transformation. The predominance of directive acts indicates that the Qur'anic discourse in this narrative primarily seeks to guide the audience toward monotheism and moral awareness through invitation, exhortation, and rational persuasion. The extensive use of assertive acts further strengthens the epistemological dimension of the narrative by establishing theological certainty and confronting false beliefs through logical argumentation. At the same time, expressive acts deepen the emotional and spiritual resonance of the story by portraying Abraham as a figure characterized by compassion, humility, devotion, hope, and unwavering faith. Declarative acts contribute to the narrative by creating moments of decisive transformation and separation, while commissive acts reinforce themes of covenant, divine promise, and moral responsibility. Collectively, these speech acts construct Abraham not merely as a historical or religious figure but as a dynamic communicative agent whose language simultaneously describes reality, challenges falsehood, transforms social and theological conditions, and establishes profound emotional connections with both God and humanity. The study therefore reveals that the Qur'anic narrative achieves its pedagogical and theological objectives not only through semantic content but also through the strategic deployment of communicative acts that integrate reason, emotion, authority, and spirituality into a unified discourse of divine guidance.

یکی از بنیادی‌ترین مباحث در فلسفه زبان معاصر، نظریه کنش‌گفتاری است که نخستین بار توسط آستین مطرح گردید و سپس توسط شاگردش، جان سرل، نظام‌مند شد. این نظریه بر این پیش‌فرض استوار است که زبان صرفاً ابزاری برای بازنمایی واقعیت یا انتقال اطلاعات نیست؛ بلکه ذاتاً کنش‌محور است و گوینده با به کارگیری پاره‌گفتارها، اعمالی همچون امر، وعده، هشدار، اظهار، تعهد و ابراز عاطفه را انجام می‌دهد. سرل کنش‌های گفتاری را به پنج دسته کلی تقسیم نمود: اظهاری، ترغیبی، تعهدی، اعلامی و عاطفی. از سوی دیگر، قرآن کریم، به‌عنوان متن مقدس و محور هدایت در اسلام، سرشار از گفتمان‌های روایی است که در قالب قصص یا روایت‌های داستانی عرضه شده‌اند. داستان حضرت ابراهیم (۷) یکی از پرتکرارترین و غنی‌ترین این روایت‌ها از نظر تنوع کنش‌های گفتاری است. این داستان شامل گونه‌های متنوعی از تعاملات زبانی است: گفت‌وگوهای جدلی با قوم مشرک و نمرود، مناظره با بت‌پرستان، گفتارهای عاطفی در خطاب به پدر، کنش‌های تعهدی در صحنه ذبح و نیز کنش‌های اعلامی در اعلان براءت از شرک.

با وجود تعدد پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه تفسیر ادبی، بلاغی و تربیتی قصص قرآنی، تحلیل نظام‌مند و نظری این روایت‌ها بر اساس چارچوب فلسفه زبان، به‌ویژه نظریه کنش‌گفتاری سرل، مغفول مانده است. بیشتر پژوهش‌های موجود یا به تحلیل محتوایی داستان‌ها پرداخته‌اند یا صرفاً به طبقه‌بندی سطحی کنش‌های گفتاری در برخی سوره‌ها اکتفا کرده‌اند. آنچه کمتر مورد توجه قرار گرفته، تحلیل عمیق چگونگی کاربست انواع کنش‌های گفتاری در یک روایت منسجم قرآنی و نسبت آن با اهداف هدایتی و تربیتی متن است. داستان حضرت ابراهیم (۷) به دلیل برخورداری از لایه‌های معنایی چندگانه و تنوع کنش‌های گفتاری، می‌تواند نمونه‌ای کانونی برای این نوع تحلیل باشد. از این رو، پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش بنیادی است: «تحلیل کنش‌های گفتاری در داستان حضرت ابراهیم (۷) بر اساس نظریه جان سرل چگونه است و این کنش‌ها چه نقشی در شکل‌دهی به گفتمان هدایتی قرآن ایفا می‌کنند؟» این پژوهش با اتخاذ رویکردی توصیفی - تحلیلی و بهره‌گیری از روش تحلیل گفتمان مبتنی بر نظریه کنش‌گفتاری، درصدد است تا ضمن شناسایی و طبقه‌بندی انواع کنش‌های گفتاری در آیات مربوط به حضرت ابراهیم (۷)، کارکردهای زبانی و معنایی آن‌ها را تبیین نماید و از این رهگذر، ابعاد تازه‌ای از اعجاز بیانی قرآن را آشکار سازد.

پیشینه‌شناسی

تا امروز پژوهش‌های متعددی در زمینه نظریه کنش‌گفتاری و همچنین در زمینه بافت قرآن کریم صورت گرفته است. از جمله: مدرس (۱۳۹۳) در پایان‌نامه «بررسی کنش‌گفتار تعهدی و بلاغی ۱۵ جزء قرآن کریم» نخست کنش‌گفتاری را از طریق واژگان، ساختار و بافت آیات قرآن مجید و در نهایت تعداد و بسامد آن‌ها مورد بررسی قرار داده است. همچنین سیاه‌جل‌نژاد (۱۳۹۸) در پایان‌نامه «بررسی کنش‌های گفتاری در آیات قرآنی مرتبط با توصیف بهشت» آیاتی از قرآن کریم را که به توصیف بهشت و بهشتیان پرداخته‌اند، با توجه به نظریه کنش‌های گفتاری جان آستین و تقسیم‌بندی پنج‌گانه آن‌ها توسط شاگردش، جان سرل، مورد بررسی قرار داده است. نیز محمدی و سرخی (۱۳۹۲) در مقاله «واکاوی کنش عاطفی در داستان‌های قرآنی با تأکید بر نظریه کنش‌منظوری سرل» به بررسی و تحلیل تعدادی از داستان‌های قرآنی بر اساس الگوی کنش عاطفی جان سرل پرداخته‌اند. نیز محمدی و غفرانی (۱۴۰۲) در مقاله «تحلیل کنش‌های گفتاری در استنادات قرآنی مقام معظم رهبری (با تأکید بر آیات جنگ و جهاد)»، تلاش نموده تا کنش‌های گفتاری در استنادات قرآنی مقام معظم رهبری را با تأکید بر آیات جنگ و جهاد، تحلیل کند. لازم به ذکر است یکی از ارکان بنیادین در ساختار هدایتی قرآن کریم، ترسیم قصص انبیاست که بازخوانی آن‌ها نیازمند رویکردی روشمند برای واکاوی

دلالت‌های پنهان است. در این میان، بهره‌گیری از نظریه «کنش‌گفتاری» جان سرل، دریچه‌ای نو به سوی فهم کارکردهای ارتباطی و معنایی کلام الهی می‌گشاید. با عنایت به اینکه تاکنون پژوهشی مستقل با محوریت تحلیل کنش‌های گفتاری در قصص قرآنی با تمرکز بر سیره حضرت ابراهیم (۷) صورت نگرفته است، این نوشتار بر آن است تا با کاربست الگوی سرل، به واکاوی کنش‌های کلامی جاری در داستان‌های ابراهیم (۷) پردازد؛ تا بدین سان، ضمن گذار از خوانش‌های سطحی، به تفسیری عمیق‌تر، نظام‌مندتر و کارآمدتر از این آیات دست یابد.

نظریه کنش‌گفتاری

نظریه کنش‌گفتاری یکی از مباحث مهم تحلیل‌گفتمان در حوزه دانش زبان‌شناسی به شمار می‌رود که در آغاز توسط آستین مطرح شد. آستین نخستین کسی بود که به نقش‌های فعل و به تبع آن جمله در فرایند گفتمان اشاره کرد. به گفته وی، فعل در بسیاری از موارد، فقط اطلاعات مبادله نمی‌کند، بلکه با عمل معادل است. برای مثال، وقتی شخصی می‌گوید: «معذرت می‌خواهم»، عمل عذرخواهی‌اش درست موقعی به وقوع می‌پیوندد که این جمله را بر زبان می‌آورد. در چنین مواردی «گفتن» برابر با «کنش» است و گوینده با به زبان آوردن این جمله‌ها کاری انجام می‌دهد. آستین این فعل‌ها را «کنش» می‌نامد و آن‌ها را از فعل‌هایی که اطلاعات را به صورت غیرکنشی انجام می‌دهند، متفاوت می‌داند (1). آستین معتقد بود: زبان صرفاً ابزاری برای توصیف جهان خارج نیست؛ بلکه گاهی از این کارکرد گذر می‌کند و وظیفه تأثیرگذاری بر مخاطب و نیز تغییر در جهان خارج را ناشی می‌شود (2). آستین با این دیدگاه مهر بطلانی بر توصیفی بودن زبان زده و زبان را وارد یک فضای جدید با عنوان کنش‌گرایی نمود. افزون بر آستین، فیلسوفان و زبان‌شناسان دیگر نیز به بررسی ماهیت کارگفت‌ها و طبقه‌بندی آن‌ها پرداخته‌اند تا نظریه آستین را اصلاح کنند و تقسیم‌بندی مناسب‌تری ارائه بدهند که در میان نظرات آن‌ها، آرای جان سرل درباره مقوله‌بندی کارگفت‌ها اهمیت بسیاری دارد. او تحت تأثیر طرحی که آستین از کارگفت‌ها ارائه داده بود، پاره‌گفتارها را طبقه‌بندی کرد. جان سرل در کتاب کارگفت‌ها نشان می‌دهد که تحقیق درباره زبان، بدون آنکه آن‌ها را از جنبه ماهیت و نحوه کار ذهن بررسی کنیم، ناتمام است. زبان و افعال جزء واقعیت‌های نهادی و اجتماعی هستند و مطالعه زبان در پرتو مطالعه ذهن با این واقعیت که زبان پدیده‌ای اجتماعی است منافاتی ندارد. به اعتقاد سرل، زبان نه تنها پدیده‌ها را توصیف می‌کند، بلکه در اجرای آن‌ها نیز نقش دارد. بدین معنا که انسان از زبان برای درخواست انجام کار (نقش امری)، بستن پیمان (نقش تعهدی)، بیان تشکر (نقش عاطفی) و... بهره می‌گیرد (3). جان سرل این نظریه را بسط داده و با رویکرد نظام‌مندتری، پنج نوع کنش‌گفتاری را مطرح کرد که در ادامه معرفی می‌شوند:

کنش اظهاری: در طبقه‌بندی پنج‌گانه جان سرل از کنش‌های گفتاری، کنش‌های اظهاری مهم‌ترین و پرکاربردترین گروه هستند. این کنش توصیف حالت یا حادثه‌ای است که گوینده عقیده خود را درباره درستی و نادرستی (صدق و کذب) یک مطلب اظهار می‌کند. این کنش، تعهد گوینده را نسبت به صدق گزاره مطرح‌شده نشان می‌دهد (4).

کنش ترغیبی: در کنش‌های گفتاری ترغیبی، گوینده سعی دارد با به کارگیری جملات یا افعال خاصی مخاطب را به انجام کاری ترغیب کند؛ به عبارتی، گوینده بر آن است با سخنانش شرایطی را به وجود آورد که اعمالی انجام شود، به طوری که جهان خارج را با محتوای گزاره‌هایی که شامل عمل آتی شونده است، تطبیق دهد. پرسش‌ها و درخواست‌ها نمونه‌های بارزی از کنش‌های گفتاری ترغیبی هستند (5) و می‌تواند به صورت ایجابی و یا سلبی باشد (6).

کنش تعهدی: کنش تعهدی شامل کنش‌های گفتاری می‌شود که گوینده را نسبت به سیر اعمال آتی متعهد می‌کنند (7). در این کنش، متعهد کردن گوینده برای انجام عملی در آینده مطرح است.

کنش اعلامی: کنش اعلامی شامل کنش‌های گفتاری است که به محض بیان آن‌ها، در جهان بیرون تغییرات واقعی ایجاد می‌شود. در چنین کنشی، گوینده با بیان جمله، در جهان خارج تغییری را ایجاد می‌کند و بین محتوای گزاره‌های جمله و جهان خارج انطباق ایجاد می‌کند (8). به بیانی دیگر، کنشی است که بیان آن به تغییر اوضاع دنیای خارج بینجامد (6).

کنش عاطفی: هدف کنش عاطفی بیان احساسات و حالت‌های روان‌شناختی و دیدگاه‌هاست. در جمله‌های عاطفی، هدف گوینده بیان برخی حالت‌های روان‌شناختی درباره وضعیت اموری است که در محتوای گزاره‌ای بیان شده است. در این کنش، انطباق جهان و ذهن وجود ندارد (9). کنش‌های گفتاری در داستان حضرت ابراهیم (۷)

در این بخش، نگارنده تلاش نموده کنش‌های گفتاری به کاررفته در داستان حضرت ابراهیم (۷) را با رویکردی تحلیلی و نظام‌مند بررسی کند. هدف آن است که با تحلیل ساختار زبانی گفت‌وگوها، نوع و کارکرد کنش‌های گفتاری در بافت حکایات مرتبط با زندگی و رسالت آن حضرت تبیین و تحلیل گردد.

کنش‌های اظهاری در داستان ابراهیم (۷)

داستان حضرت ابراهیم (۷) در قرآن سرشار از کنش‌های اظهاری در گفت‌وگوی او با قومش، پادشاه و حتی در مناجات با خداوند است. این اظهارها هم جنبه معرفتی دارند و هم ساختار استدلالی و انتقادی را تقویت می‌کنند. در ادامه این کنش‌ها معرفی می‌گردند:

نفی ربوبیت اجرام آسمانی: ماجرای احتجاج حضرت ابراهیم (۷) با قوم خود در سوره انعام، نمونه‌ای از بهره‌گیری از کنش‌های اظهاری در بافتی اعتقادی است: «پس چون شب بر او پرده افکند، ستاره‌ای دید گفت: «این پروردگار من است.» و آنگاه چون غروب کرد، گفت: «غروب کنندگان را دوست ندارم.» و چون ماه را در حال طلوع دید، گفت: «این پروردگار من است.» آنگاه چون ناپدید شد، گفت: «اگر پروردگارم مرا هدایت نکرده بود، قطعاً از گروه گمراهان بودم.» پس چون خورشید را برآمده دید، گفت: «این پروردگار من است. این بزرگ‌تر است.» و هنگامی که افول کرد، گفت: «ای قوم من، من از آنچه [برای خدا] شریک می‌سازید، بیزارم.» (انعام/۷۶-۷۸). آن حضرت با مشاهده ستاره، ماه و خورشید، به صورت گام‌به‌گام ادعای ربوبیت این اجرام را بررسی، سپس نفی و در نهایت اعلام برائت می‌کند. این فرایند از منظر نظریه کنش گفتار جان آستین و جان سرل، نه صرفاً نقل‌قولی ساده، بلکه نمونه‌ای از «کنش‌های گفتاری غیرمستقیم با کارکرد استدلالی» است (2, 8). در آغاز، ابراهیم (۷) با مشاهده ستاره می‌گوید: «هذا ربی!»؛ این جمله، ظاهراً یک گزاره خبری ساده است، اما در بستر گفت‌وگو با قوم، به شکل یک اظهار باور موقت و استدلالی عمل می‌کند. طبق تحلیل سرل، کنش‌های اظهاری می‌توانند در خدمت اقناع قرار گیرند، خصوصاً هنگامی که گوینده عملاً باور خویش را متعهدانه ابراز می‌کند، ولو برای نقض بعدی آن (10). همچنین پس از افول ستاره، ابراهیم (۷) می‌گوید: «لا أُحِبُّ الْآفِلِينَ» (انعام/۷۶). از منظر زبان‌شناسی، در این جمله، گوینده صرفاً یک واقعیت را گزارش نمی‌کند، بلکه آن را با یک قضاوت ارزشی همراه می‌سازد. در نظریه سرل، این گونه اظهارات، زمینه‌ساز اصلاح باور مخاطب هستند (8). در مرحله بعد، ابراهیم (۷) می‌گوید: «اگر پروردگارم مرا هدایت نکند، بی‌تردید از گمراهان خواهم بود» (انعام/۷۷). این جمله، علاوه بر کارکرد خبری، در واقع نوعی کنش اظهاری همراه با جهت‌گیری تعهدی است. مفسران نیز بر این نکته تأکید دارند که جمله مزبور، پیوندی وثیق با هدف نهایی آیات دارد؛ یعنی پذیرش هدایت الهی به‌عنوان تنها معیار نجات از گمراهی. علامه طباطبایی آن را به‌عنوان نقطه تحول در احتجاج ابراهیم معرفی می‌کند (11). سرانجام، با غروب خورشید، ابراهیم (۷) با لحنی قاطع می‌فرماید: «ای قوم! من از آنچه شما شرک می‌ورزید بیزارم» (انعام/۷۸). این گفتار، به‌روشنی یک کنش اظهاری/اعلامی دووجهی است. در این نوع از کنش، گوینده نه تنها موضع خود را بیان می‌کند، بلکه با گفتار خویش واقعیتی اجتماعی و اعتقادی نیز پدید می‌آورد. این جمله اوج کنش زبانی ابراهیم (۷) در مقابله با شرک

است. در نهایت، می‌توان این‌گونه برداشت کرد که این کنش‌ها، «اظهارهای استدلالی» هستند که در بافت یک روایت، هم برای کشف حقیقت توسط خود ابراهیم (۷) و هم برای آموزش به مخاطب قرآن به کار رفته است.

گفت و گو با نمرود: مناظره حضرت ابراهیم (۷) با نمرود در آیه ۲۵۸ سوره بقره، یکی از روشن‌ترین نمونه‌های به‌کارگیری کنش اظهاری در قرآن کریم است: «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ حَاجَّ إِبرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِينَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» (بقره/۲۵۸)؛ آیا از [حال] آن کس که چون خدا به او پادشاهی داده بود [و بدان می‌نازید] و با ابراهیم درباره پروردگارش محاجه [می‌کرد، خبر نیافتی؟] آنگاه که ابراهیم گفت: «پروردگار من همان کسی است که زنده می‌کند و می‌میراند.» گفت: «من [هم] زنده می‌کنم و [هم] می‌میرانم.» ابراهیم گفت: «خدای من خورشید را از خاور برمی‌آورد، تو آن را از باختر برآورد.» پس آن کس که کفر ورزیده بود، مبهوت ماند. و خداوند قوم ستمکار را هدایت نمی‌کند. این کنش زبانی، ساختاری خبری دارد، اما در بستر گفت و گوی دینی، کارکردی استدلالی و اقناعی پیدا می‌کند. در این آیه، دو جمله کلیدی از جانب ابراهیم (۷) بیان شده است که هر دو از منظر نظریه کنش گفتار، واجد کنش اظهاری در مناظره هستند: جمله «رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ» در ظاهر یک جمله خبری است، اما نوعی «کنش اظهاری معرفتی» تلقی می‌شود؛ چراکه گوینده با بیان این جمله، باور دینی خود را با قطعیت ابراز می‌کند. حضرت ابراهیم (۷) با موضوع احیاء و اماتة موجودات استدلال کرد، و این محکم‌ترین و قاطع‌ترین برهان برای ربوبیت و الوهیت خداوند متعال باشد؛ زیرا وقتی که ما تشخیص دادیم که زنده بودن و مردن ما، یعنی هستی و بودن و نیستی و نبودن ما، از جانب خداوند متعال است، قهراً ما تحت نظر و تربیت و مدیریت و حکومت حقیقی او ادامه زندگی داده، و از هر جهت مرهون نعمت‌ها و رحمت‌ها و عواطف او بوده، و به حکم وجدان و عقل، پیوسته باید در مقابل او عبودیت و اطاعت کنیم (12). در نظریه کنش گفتار، جمله‌هایی با وجود ظاهر خبری، در بستر مناظره و جدل، نقش تغییردهنده باور مخاطب را بازی می‌کنند و در دسته کنش‌های اظهاری جای می‌گیرند (2). بنابراین، می‌توان این مناظره حضرت ابراهیم (۷) را در زمره کنش‌های اظهاری برشمرد. جمله دوم نیز پاسخی به ادعای نمرود است که گفته بود: «أَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ» (بقره/۲۵۸). حضرت ابراهیم (۷) در اینجا با استناد به یک پدیده قطعی طبیعی، یعنی طلوع روزانه خورشید از مشرق، از خصم دعوت می‌کند که اگر مدعی ربوبیت است، خلاف آن را تحقق بخشد: «فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ» (همان). این جمله نیز به‌ظاهر یک خبر است، اما در حقیقت، یک استدلال با ساختار تقابلی است. به تعبیر یارمحمدی در کتاب مبانی زبان‌شناسی و کاربرد آن در تحلیل متن، این‌گونه کنش‌های زبانی، از نظر بافت، در مرز میان اظهاری و دستوری قرار دارند و مخاطب را از طریق بیان حقیقت، به چالش می‌کشند (10). جان سرل نیز در کنش‌های گفتاری، چنین نمونه‌هایی را «کنش‌های اظهاری» می‌داند؛ زیرا در این ساختار، گوینده با اظهار یک باور، مخاطب را به ناتوانی در برابر آن اذعان می‌دهد (8). در نتیجه، دو جمله کلیدی حضرت ابراهیم (۷) در گفت و گو با نمرود، در چارچوب نظریه کنش گفتاری، در زمره کنش‌های اظهاری قرار می‌گیرد که یکی با تأکید بر محتوای اعتقادی توحیدی و دیگری با استدلال تجربی مستقیم عمل می‌کند.

گفت و گو با خداوند درباره زنده شدن مردگان: آیه ۲۶۰ سوره بقره یکی از ژرف‌ترین نمونه‌های گفت و گوی پیامبر با خداوند در قرآن است: «وَإِذْ قَالَ إِبرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أُولَئِمُتُؤْمِنٌ قَالَ بَلَىٰ وَ لَكِن لِّيُطَمِّنَ قَلْبِي» (بقره/۲۶۰)؛ و [یاد کن] آنگاه که ابراهیم گفت: «پروردگارا، به من نشان ده چگونه مردگان را زنده می‌کنی؟» فرمود: «مگر ایمان نیاورده‌ای؟» گفت: «چرا، ولی تا دلم آرامش یابد.» فرمود: «پس، چهار پرنده بگیر و آن‌ها را پیش خود، ریزریز گردان؛ سپس بر هر کوهی پاره‌ای از آن‌ها را قرار ده؛ آنگاه آن‌ها را فراخوان، شتابان به سوی تو می‌آیند، و بدان که خداوند توانا و حکیم است.» این گفتار از منظر نظریه کنش گفتار، دارای ساختاری اظهاری و معرفتی است و می‌توان آن را در زمره کنش‌های گفتاری اظهاری دانست که در عین داشتن شکل خبری یا پرسشی، بیانگر باور و التزام گوینده به محتواست. در این جمله، حضرت ابراهیم (۷) با

اینکه به احیای مردگان ایمان دارد، از خداوند درخواست می‌کند که چگونگی آن را به او نشان دهد. این درخواست در ظاهر پرستی است، اما در تحلیل کنش گفتار، آن را باید نوعی کنش اظهاری معرفتی دانست؛ زیرا گوینده باور به محتوا دارد، اما به دنبال تقویت آن از طریق شهود عینی است. جان سرل در کتاب کنش‌های گفتاری، این نوع از گفتارها را به‌عنوان صورت‌هایی از کنش اظهاری معرفی می‌کند که هدف آن‌ها، نه صرف انتقال اطلاعات، بلکه تثبیت یا ارتقای موقعیت معرفتی است (8). همچنین جان آستین معتقد است در چنین ساختارهایی، «پریش» صرفاً شک نیست، بلکه ممکن است از سطح بالای باور و نیاز به یقین حسی ناشی شود (2). ابراهیم (7) دقیقاً در چنین جایگاهی قرار دارد. گواه این سخن، بیان علامه طباطبایی می‌باشد که فرموده: این پریش ابراهیم (7)، برخاسته از شک نیست، بلکه نشانه‌ای از طلب یقین شهودی است. ایشان می‌نویسد که مقصود ابراهیم از «أرنی»، مشاهده عینی و قلبی کیفیت احیاست، نه اثبات اصل آن که مورد قبول اوست (11). در ادامه آیه، خداوند از ابراهیم (7) می‌پرسد: «آیا ایمان نداری؟» و حضرت با جمله «بلی» پاسخ مثبت می‌دهد. این پاسخ از نظر ساختار زبانی، کنش اظهاری تصدیقی است که گوینده در آن، به داشتن باور خود اذعان می‌کند. واژه «بلی» در عربی، برای پاسخ مثبت به سؤال منفی است و نشانه ایمان قطعی اوست. سپس در ادامه، جمله «ولکن لیطمئن قلبی» نوعی کنش اظهاری توضیحی است که در آن، گوینده هدف خود از پرسش را روشن می‌سازد. در حقیقت، مقصود ابراهیم (7) از «اطمینان قلب»، داشتن یقینی است که هیچ زمینه‌ای برای شک و تردید در آن وجود ندارد. «لام» در «لیطمئن» مربوط به جمله‌ای است که حذف شده و تقدیرش چنین است: «سألت ذلک لیطمئن قلبی»؛ یعنی این درخواست برای این بود که اطمینان قلب پیدا کنم (13). در نتیجه، کنش‌های گفتاری حضرت ابراهیم (7) در این آیه، نمونه‌ای از گفتار دینی با کارکرد کاملاً اظهاری و در عین حال معرفتی - توضیحی هستند. او نه تنها باور خود را اعلام می‌کند، بلکه به دنبال ارتقای سطح معرفتی از طریق مشاهده عینی است.

مهمانی ابراهیم (7): روایت مهمانی فرشتگان نزد حضرت ابراهیم (7) در آیات 69 تا 76 سوره هود، سرشار از عناصر گفتاری است که از منظر نظریه کنش گفتار، می‌توان آن‌ها را در زمره کنش‌های اظهاری بررسی کرد: «و به راستی، فرستادگان ما برای ابراهیم مژده آوردند، سلام گفتند، پاسخ داد: «سلام». و دیری نپایید که گوساله‌ای بریان آورد. و چون دید دست‌هایشان به غذا دراز نمی‌شود، آنان را ناشناس یافت و از ایشان ترسی بر دل گرفت. گفتند: «مترس، ما به سوی قوم لوط فرستاده شده‌ایم.» و زن او ایستاده بود. خندید. پس وی را به اسحاق و از پی اسحاق به یعقوب مژده دادیم. [همسر ابراهیم] گفت: «ای وای بر من، آیا فرزند آورم با آنکه من پیرزنم و این شوهرم پیرمرد است؟ واقعاً این چیز بسیار عجیبی است.» گفتند: «آیا از کار خدا تعجب می‌کنی؟ رحمت خدا و برکات او بر شما خاندان [رسالت] باد. بی‌گمان، او ستوده‌ای بزرگوار است.» پس وقتی ترس ابراهیم زایل شد و مژده [فرزنددار شدن] به او رسید، درباره قوم لوط با ما [به قصد شفاعت] چون و چرا می‌کرد؛ زیرا ابراهیم، بردبار و نرم‌دل و بازگشت‌کننده [به سوی خدا] بود. ای ابراهیم! از این [چون و چرا] روی برتاب، که فرمان پروردگارت آمده و برای آنان عذابی که بی‌بازگشت است خواهد آمد.» اولین گفت‌وگو در این بخش، تبادل سلام میان فرشتگان و ابراهیم (7) است: «قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ» (هود/69). به تعبیر علامه طباطبایی، سلام ابراهیم نشانه ادب و آرامش در مواجهه با ناشناسان است (11). این سلام متقابل، یک کنش اظهاری است که بر پایه ادب و احترام استوار است. در اینجا، ابراهیم (7) با پاسخ دادن به سلام، وارد کنش گفتاری مشارکتی می‌شود که در تحلیل سرل، در زمره اظهاریات همبستگی قرار می‌گیرد (8). در بخشی از این داستان آمده: «فَلَمَّا رَأَىٰ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً» (هود/70)؛ و چون دید دست‌هایشان به غذا دراز نمی‌شود، آنان را ناشناس یافت و از ایشان ترسی بر دل گرفت. در این آیه، حضرت ابراهیم (7) از خوردن غذا توسط مهمانان دچار تردید و اضطراب می‌شود. برخی از مفسران اشاره می‌کنند که ابراهیم از عدم میل فرشتگان به غذا دریافت که موجوداتی غیرعادی هستند، و از آنجا که در آن زمان مهمان‌نوازی امری حیاتی بود، ترسید که قصد بدی دارند (14, 15). در ادامه آیه، گفت‌وگوی فرشتگان با او: «لَا تَخَفْ إِنَّا أَرْسَلْنَا...» یک کنش اطمینان‌بخشی (تعهدی - اظهاری) است که هدف آن کاهش اضطراب مخاطب است. طبق تحلیل‌های زبان‌شناختی، این نوع گفتارها از جمله ابزارهای تثبیت

موقعیت گفتمانی‌اند و در دسته‌بندی سرل، به‌عنوان اظهاریات واکنشی شناخته می‌شوند (8). اگر کل مواجهه ابراهیم (7) با فرشتگان را در قالب یک بافت نظر بگیریم، می‌توان گفت که ابراهیم در آیات 69-70 با پذیرایی از فرشتگان و گفت‌وگوی صمیمانه، کنش‌های اظهاری مهمی مانند «استقبال» و «برقراری ارتباط» را انجام داده است. همچنین بر اساس طبقه‌بندی نظریه کنش گفتاری سرل، بشارت دادن فرشتگان به تولد اسحاق و یعقوب، مصداق کنش اظهاری است؛ چراکه از یک سو واقعیتی الهی را اعلام می‌کنند و از سوی دیگر تعهدی به تحقق آن می‌دهند. در این آیات، قصد گوینده (فرشتگان)، ایجاد باور در مخاطب (ابراهیم و ساره) و اعلام اراده الهی است که با معیارهای سرل در نظریه کنش گفتاری همخوانی دارد.

کنش‌های ترغیبی در داستان ابراهیم (7)

داستان حضرت ابراهیم (7) در قرآن، عرصه گسترده و گوناگونی از «کنش‌های ترغیبی» است که از اسلوب‌های بیانی متفاوتی برای هدایت مخاطب بهره می‌گیرد. آنچه سیره دعوت ابراهیم (7) را متمایز می‌کند، پیوند عاطفه و استدلال، صبر و مدارا در کنار قاطعیت توحیدی و بهره‌گیری از زبان نرم در عین افشای باطل است. در ادامه این کنش‌ها تحلیل می‌شوند.

نهی از پرستش بت‌ها؛ یکی از مصادیق کنش ترغیبی در داستان این پیامبر، آنجاست که عمو و قومش را از پرستش بت‌ها بر حذر می‌دارد: «و (یاد کن) وقتی که ابراهیم به پدرش آزر (عمویش) گفت: آیا بت‌ها را به خدایی اختیار کرده‌ای؟! من تو و پیروانت را در گمراهی آشکار می‌بینم.» (انعام/74). در این پاره‌گفتار، علاوه بر اینکه واژه اصنام در مورد خدایان به کار برده شده، مهم‌ترین ویژگی تبعیت و پیروی از آن‌ها را نیز در واژه «ضلال» بیان کرده است. ضلال به معنای گمراهی، در ضدیت با هدایت و ارشاد به کار رفته است (12, 16). در اینجا، واژه اصنام با ضلال ارتباط معنایی به‌هم‌پیوسته‌ای پیدا کرده و حضرت ابراهیم (7) با این پاره‌گفتارها درصدد ترغیب و برانگیختن عمو و قومش برای دوری گزیدن از بت‌ها برآمده است. همچنین جمله «أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً» یک استفهام انکاری است. در علم معانی، این اسلوب برای انکار و توییح به کار می‌رود، اما در این آهنگ ترغیبی، هدف نهایی آن برانگیختن مخاطب به ترک عمل است؛ یعنی به جای امر مستقیم «لا تعبد الأَصْنَامَ»، با پرسشی توییحی، مخاطب را به بازاندیشی وادار می‌کند (17). این دقیقاً یک «کنش ترغیبی غیرمستقیم» می‌باشد. ابراهیم (7) پس از پرسش انکاری، بی‌درنگ نتیجه می‌گیرد: «إِنِّي أَرَاكَ وَ قَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ». این جمله با تأکید (إِنِّي) و توصیف گمراهی به «مبین» (آشکار)، یک هشدار ترغیبی است (11). در نظریه کنش گفتاری، این اسلوب «ترغیب از طریق آگاهی‌بخشی به پیامد» نام دارد. مخاطب با دیدن عریان خطای خود، برای ترک آن انگیزه می‌یابد.

پایداری بر اسلام: از دیگر مصادیق کنش‌های ترغیبی در داستان حضرت ابراهیم (7)، در رابطه با وصیت آن حضرت به فرزندانش است. در قرآن آمده است: «و ابراهیم و یعقوب، پسران خود را به همان [آیین] سفارش کردند؛ [و هر دو در وصیتشان چنین گفتند]: «ای پسران من، خداوند برای شما این دین را برگزید؛ پس، البته نباید جز مسلمان بمیرید.» (بقره/132). بر اساس آیه فوق، حضرت ابراهیم (7) در آخرین لحظات عمر خود وصیت می‌کند؛ یعنی فرزندان خود را به (ملت و کیش) سفارش کرد (11). علامه طباطبایی در ذیل آیه 132 بقره به تحلیل ساختار «وصیت» می‌پردازد. ایشان وصیت را «الزام و طلب همراه با ترغیب و شفقت» معنا می‌کند. از نظر ایشان، ابراهیم و یعقوب در مقام پدری مهربان و پیامبری دلسوز، با این کنش زبانی، فرزندان را به امری ترغیب می‌کنند که خود تا پایان بر آن ثابت‌قدم بوده‌اند (11). ایشان تأکید می‌کنند که جمله «فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ» یک انشای طلبی و ترغیبی است، نه یک جمله خبری صرف (11). مکارم شیرازی این آیه را نشانه «اهمیت استمرار بر ایمان» می‌داند. از منظر ایشان، ترغیب به «مردن بر اسلام» در واقع ترغیب به تداوم عمل تا آخرین لحظه عمر است (18). این یک کنش ترغیبی قوی برای پایداری در عقیده است. ابن کثیر ذیل این آیه به تبیین مفهوم «مسلم» می‌پردازد. از منظر او، یعقوب فرزندان خود را به اسلام خالص ترغیب می‌کند، نه صرفاً ایمانی زبانی. او در تحلیل خود به آیه «إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ» (آل عمران/19) استناد می‌کند و نشان می‌دهد که کنش ترغیبی

انبیا همواره به سوی یک نقطه مرکزی جهت گیری شده است: تسلیم محض در برابر خدا (19). این ترغیب، مخاطب را از شرک و نفاق و ریا بازمی دارد و به اخلاص تا دم مرگ دعوت می کند. با نظر به آنچه گفته شد، می توان نتیجه گرفت آیه ۱۳۲ سوره بقره یک کنش ترغیبی است که با بهره گیری هم زمان از عاطفه پدرانه در بستر مرگ، اسلوب تأکیدی نون ثقیله، التفات از غیاب به خطاب و انتخاب واژگانی چون «مَلَّه» و «اسلام»، مخاطب را نه فقط به پذیرش ایمان، که به استمرار و تثبیت آن تا آخرین نفس فرامی خواند.

امنیت طلبی و رزق طلبی: از دیگر موارد کنش های ترغیبی در داستان حضرت ابراهیم (۷)، آنجاست که قرآن فرموده: «وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» (بقره/۱۲۶)؛ و (به یاد آر) هنگامی که ابراهیم عرض کرد: پروردگارا، این شهر را محل امن و آسایش قرار ده و اهلش را که ایمان به خدا و روز قیامت آورده اند، از انواع روزی ها بهره مند ساز. این آیه به ظاهر دعاست، اما در بافت تربیتی، کنش ترغیبی غیرمستقیم محسوب می شود. ابراهیم (۷) با طرح درخواست امنیت و رزق به شرط ایمان، رابطه بین زندگی مطلوب و اعتقاد را ترسیم می کند و مخاطبان را به صورت تلویحی به ایمان ترغیب می نماید. در این آیه، ابراهیم (۷) دو درخواست مهم از پروردگار برای ساکنان این سرزمین مقدس می کند: نخست، تقاضای امنیت و سپس درخواست مواهب اقتصادی می کند، و این خود اشاره ای است به این حقیقت که تا امنیت در شهر یا کشوری حکم فرما نباشد، فراهم کردن یک اقتصاد سالم ممکن نیست (18). ابن عاشور به روشنی این آیه را ذیل بحث «مشروعیت ترغیب به ایمان از طریق نعمت» تحلیل می کند. وی تأکید دارد که شرط «مَنْ آمَنَ» در کلام ابراهیم (۷)، هرگز به معنای محروم سازی کافران از رحمت الهی نیست، بلکه صرفاً یک «اسلوب ترغیبی» برای تشویق به ایمان است. وی با استناد به ادامه آیه: «وَمَنْ كَفَرَ فَأُمْتِعْهُ قَلِيلًا» اثبات می کند که سنت الهی بر ترغیب توأم با رحمت استوار است، نه تهدید و محرومیت (20). لازم به ذکر است سرل کنش ترغیبی را «تلاش گوینده برای واداشتن شنونده به انجام کاری» تعریف می کند که در این آیه با چندین شاخصه منطبق است: در این آیه، ابراهیم (۷) می کوشد تا با کنش زبانی خود، جهان خارج را با کلمات خود همسو کند. او نمی خواهد واقعیت را توصیف کند: «بَلَدًا آمِنًا» را خبر نمی دهد، بلکه می خواهد واقعیت را تغییر دهد. این دقیقاً همان «جهت تطابق جهان با کلام» در نظریه سرل است (21). همچنین ابراهیم (۷) در موقعیتی است که خداوند می تواند خواسته او را محقق کند. خداوند توانایی ایجاد امنیت و روزی را دارد. این دو شرط، ارکان شرط مقدماتی در کنش ترغیبی سرل را تشکیل می دهند (21). نتیجه آنکه بر اساس آنچه در تفسیر آمده و تحلیل فوق، این بخش از داستان حضرت ابراهیم (۷)، یک کنش ترغیبی آشکار است.

افزایش ایمان و یقین: از دیگر مصادیق کنش های ترغیبی در داستان این پیامبر، آنجاست که قرآن فرموده: «وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى» (بقره/۲۶۰)؛ و [یاد کن] آنگاه که ابراهیم گفت: پروردگارا، به من نشان ده؛ چگونه مردگان را زنده می کنی؟ طبق آیه فوق، حضرت ابراهیم (۷) از خداوند می خواهد تا به او نشان دهند که چگونه مردگان زنده می شوند و از ابراهیم سؤال می شود که مگر باور نداری؟ می فرماید: باور دارم، ولی می خواهم قلبم آرامش گیرد: «قَالَ بَلَىٰ وَ لَكِن لَّيَطْمَنَّ قَلْبِي». علامه طباطبایی در ذیل آیه تصریح می کند که سؤال ابراهیم (۷) از روی شک و تردید نبوده، بلکه از نوع «سؤال استفهام برای افزایش طمأنینه» است (11). این توضیح نشان می دهد که کنش زبانی ابراهیم (۷)، نه برای دریافت خبر تازه، بلکه برای ترغیب خود به یقین بیشتر و ترغیب دیگران به درک قدرت الهی صورت گرفته است. از منظر زمخشری نیز، خداوند با خلق یک «تمثیل عینی»، ابراهیم را به مشاهده قدرت خود ترغیب می کند. این کنش ترغیبی الهی، مخاطب را از صرف باور ذهنی به ایمان شهودی ارتقا می دهد (22). این تحلیل زبان شناختی تأکید می کند که کنش زبانی ابراهیم (۷)، پرسش حقیقی نیست، بلکه درخواست تصویر و شهود برای ترغیب قلب است. در نهایت، می توان گفت: این آیه نشان می دهد قرآن روش های متنوع ترغیبی را به رسمیت می شناسد و برای سطح بندی مخاطبان (از مبتدی تا عالی)، برنامه تربیتی دارد.

بندگی و تقوا: یکی از مصادیق کنش ترغیبی در بافت داستانی حضرت ابراهیم (۷)، آنجاست که قرآن فرموده: «وَإِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ» (عنکبوت/۱۶)؛ و ابراهیم را (نیز فرستادیم) که به قوم خود گفت: خدا را پرستید و از او بترسید که پرستش و ترس خدا اگر بدانید، (از هر چیز) برای شما بهتر است. این آیه یک کنش ترغیبی مستقیم و صریح است که حضرت ابراهیم (۷) با به کارگیری افعال امری و اسلوب ترغیبی، قوم خود را به عبادت و تقوای الهی فرامی‌خواند. علامه طباطبایی ذیل آیه تصریح می‌کند که عبارت «اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ» یک کنش ترغیبی تأکیدی است که با دو فعل امر متوالی، شدت طلب و ترغیب را می‌رساند. ایشان می‌نویسد: «قَوْلُهُ: اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ، أَمْرٌ بِالْعِبَادَةِ وَالتَّقْوَى، وَهُوَ تَرْغِيبٌ إِلَى مَا فِيهِ سَعَادَتُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» (11). ابن عاشور به ظرافت بیانی آیه در استفاده از عبارت «ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ» اشاره می‌کند. از منظر او، ابراهیم (۷) پس از امر به عبادت و تقوا، بلافاصله به ترغیب از طریق ذکر منفعت می‌پردازد: «وَقَوْلُهُ: ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ، تَرْغِيبٌ فِي امْتِنَالِ الْأَمْرِ بِذِكْرِ الْفَائِدَةِ الَّتِي تَعُودُ عَلَيْهِمْ» (20). بر اساس تفاسیر معتبر و منابع زبان‌شناسی یادشده، آیه مذکور یک کنش ترغیبی مستقیم و صریح است که با دو فعل امر (اعبدوا، اتقوا) صورت‌بندی شده است. از منظر زبان‌شناسی، افعال امری قوی‌ترین ابزار کنش ترغیبی هستند. همچنین این کنش ترغیبی با اسلوب ذکر منفعت (ذلکم خیر لکم) تقویت شده است.

کنش‌های تعهدی در داستان ابراهیم (۷)

واکاوی داستان این پیامبر در قرآن، حاکی از آن است که تعدادی کنش تعهدی در این داستان نیز ظهور یافته که در ادامه معرفی می‌گردند. عهد الهی: قرآن کریم در بخشی از داستان ایشان، با استفاده از واژگان صریح و ساختار تأکیدی، پیمانی الهی را ترسیم می‌کند: «وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ» (بقره/۱۲۴)؛ و چون ابراهیم را پروردگارش با کلماتی آزمود و وی آن همه را به انجام رسانید، [خدا به او] فرمود: «من تو را پیشوای مردم قرار دادم.» [ابراهیم] پرسید: «از دودمانم [چطور]؟» فرمود: «پیمان من به بیدادگران نمی‌رسد.» واژه «عهد» (پیمان) در پایان آیه صراحتاً بر ماهیت تعهدی این کنش دلالت دارد؛ چراکه در این آیه سخن از پیمان خداوند است که به بیدادگران نمی‌رسد (23). در این تعبیر اشاره‌ای است به اینکه ستمگران در نهایت درجه دوری از ساحت عهد الهی هستند (11). همچنین زمخشری نیز به ساختار تأکیدی «إِنِّي جَاعِلُكَ» توجه می‌دهد که با آمدن «إِنَّ» و اسمیه بودن جمله، بر قطعیت این وعده الهی تأکید می‌کند (22). بنابراین، آیه ۱۲۴ سوره بقره با بهره‌گیری از واژگان صریحی همانند (عهد)، ساختار تأکیدی (إِنَّ) و محتوای آینده‌نگر (جاعلک)، یک کنش تعهدی الهی را به نمایش می‌گذارد که در آن، خداوند خود را به اعطای مقام امامت به ابراهیم (۷) و تعریف مرزهای آن، یعنی عدم شمول نسبت به ظالمان، متعهد می‌گرداند.

عذاب الهی: از دیگر کنش‌های تعهدی در داستان حضرت ابراهیم (۷) در قرآن کریم، در قالب پاسخی الهی به دعای حضرت ابراهیم (۷) بیان شده است: «وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ» (بقره/۱۲۶)؛ و چون ابراهیم گفت: «پروردگارا، این [سرزمین] را شهری امن گردان، و مردمش را - هر کس از آنان که به خدا و روز بازپسین ایمان بیاورد - از فرآورده‌ها روزی بخش»، فرمود: «و [لی] هر کس کفر بورزد، اندکی برخوردارش می‌کنم، سپس او را با خواری به سوی عذاب آتش [دوزخ] می‌کشانم، و چه بد سرانجامی است.» بنابراین، آتش دوزخ، علی‌رغم ثروت و امنیت و سروری که فرزندان ابراهیم (۷) از آن اکنون بهره‌مند می‌شوند، منتظر ایشان است؛ بدان سبب که همه این نعمت‌ها آزمون‌هایی است که در برابر آن‌ها قرار گرفته‌اند تا معلوم شود چه اندازه می‌توانند در برابر فشار انحرافات تحریفی ایستادگی کنند (24). نیز شاید مقصود این باشد که کافر در روز قیامت خودش از روی ناچاری و برای آن آتش کفری که در باطن خود اندوخته، چاره‌ای ندارد مگر اینکه خود را در آتش اندازد؛ زیرا که هر چیزی طالب هم‌جنس

خود است و مثل آهن ربا که آهن را می‌رباید، آتش جهنم هم جنس خود را می‌رباید و جذب می‌کند. پس کافر چاره‌ای جز داخل شدن در آتش برای وی نیست؛ زیرا که خودش آتش‌گیرانه جهنم است (25). ابن عاشور نیز این آیه را نمونه‌ای از «وعد و وعید الهی» معرفی می‌کند که بر اساس حکمت و عدالت خداوند استوار است (20). بنابراین، آیه ۱۲۶ بقره، دو کنش تعهدی را در بر دارد: وعده بهره‌مندی موقت برای کافران در دنیا و تهدید به عذاب ابدی برای آنان در آخرت. در واقع در این آیه، خداوند متعهد می‌شود که در آینده، کافران را به‌طور موقت بهره‌مند سازد و سپس به عذاب دچار کند؛ همچنین «أُمَّتَهُ» (برخوردارش می‌کنم) و «أَصْطَرُّهُ» (ناگزیرش می‌کنم) به اعمالی در آینده اشاره دارند که بر اساس نظریه سرل، این رویکرد فعلی در زمره کنش‌های تعهدی قرار می‌گیرند.

کنش‌های اعلامی در داستان ابراهیم (۷)

در داستان حضرت ابراهیم (۷)، کنش‌های اعلامی متعددی به تصویر کشیده شده‌اند که نشان‌دهنده اراده الهی و نقش پیامبران در ابلاغ رسالت الهی هستند. این کنش‌ها، غالباً جنبه هدایت، امتحان یا بشارت دارند و در مقاطع مختلف زندگی آن حضرت رخ می‌دهند. در ادامه این کنش‌ها معرفی و تحلیل می‌شوند.

اعلام برائت: در بخشی از داستان این پیامبر آمده: «وَأَعْتَزِلْكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا» (مریم/۴۸)؛ و از شما و [از] آنچه غیر از خدا می‌خوانید، کناره می‌گیرم و پروردگارم را می‌خوانم. امیدوارم که در خواندن پروردگارم ناامید نباشم. هنگامی که ابراهیم (۷) عمویش را به ترک بت‌پرستی و پرستش خداوند یکتا دعوت نمود، او با تهدید و خشم به این دعوت پاسخ داد. ابراهیم (۷) نیز اعلام کرد که او از پدر و قومش و بت‌های آنان تبری جسته است و عبارت «وَأَدْعُوا رَبِّي» در این آیه برای اعلام این پیام است که آنان تصور نکنند که ابراهیم (۷) فقط از آن‌ها و بت‌هایشان دوری جسته است، بلکه ادامه این آیه موقعیت جدیدی از اعتقاد دینی ابراهیم را اعلام می‌کند (20). همچنین بخش پایانی این آیه «عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ»، علاوه بر اینکه به صورت مستقیم امیدواری ابراهیم (۷) به اجابت دعایش را اعلام می‌کند، واکنش غیرمستقیم و در قالب تعریض نشان می‌دهد که قومش از دعا در برابر بت‌هایشان به سعادت و نصیبی نائل نمی‌شوند (20). این آیه از یک سو، ادب ابراهیم (۷) را در مقابل آزر نشان می‌دهد، که او گفت: از من دور شو، ابراهیم (۷) هم پذیرفت، و از سوی دیگر، قاطعیت او را در عقیده‌اش مشخص می‌کند که این دوری من از شما به این دلیل نیست که دست از اعتقاد راسخم به توحید برداشته باشم، بلکه به خاطر عدم آمادگی تان برای پذیرش حق است و لذا من در اعتقاد خودم همچنان پابرجا می‌مانم. ضمناً می‌گوید من اگر خدایم را بخوانم اجابت می‌کند، اما بیچاره شما که بیچاره‌تر از خود را می‌خوانید و هرگز دعایتان مستجاب نمی‌شود و حتی سخنانتان را نمی‌شنود (18). ابراهیم (۷) با این طرز بیان و تفکر، آب سردی روی دست آزر ریخت و عملاً به او ثابت کرد که علاقه‌ای به خدایان وی و پرستش مجسمه و احترام در مقابل آنان ندارد. ابراهیم (۷) با بیان ساده هدف خود را روشن ساخت و به آنان گوشزد کرد که حمله من متوجه مجسمه و بت‌پرستی است و شما را پند و اندرز می‌دهم تا از آن دست بردارید. او پس از این اعلام خطر، آزر و بستگان نزدیک خود را تا چند صبحی به حال خود گذاشت تا در برنامه‌های وی تفکر کنند؛ شاید از خواب غفلت بیدار شوند (26). این فعل نشان‌دهنده یک تصمیم قاطع برای جدایی فیزیکی و عقیدتی از قوم است. شایان ذکر است ابراهیم (۷) نه تنها از نظر جسمی از آن‌ها فاصله می‌گیرد، بلکه از نظر فکری و ایمانی نیز خود را از اعمال و باورهای آن‌ها مبرا می‌داند. این آیه، اوج اعلام برائت ابراهیم (۷) از شرک و بت‌پرستی است. او با صراحت، تمام تعلقات و وابستگی‌های نادرست را قطع می‌کند و تنها بر توحید الهی پای می‌فشارد.

وصیت: در بخش دیگری از این داستان آمده: «وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ» (بقره/۱۳۲)؛ و ابراهیم و یعقوب، پسران خود را به همان [آیین] سفارش کردند [و هر دو در وصیتشان چنین گفتند: «ای پسران من، خداوند برای

شما این دین را برگزید؛ پس، البته نباید جز مسلمان بمیرید.» طبق آیه فوق، ابراهیم و یعقوب در آخرین لحظات عمر خود فرزندانان را نصیحت کردند و متن نصیحت آن‌ها ابتدا توحید و یکتاپرستی و نیز تسلیم بودن در برابر فرمان خداوند بود. ابراهیم و یعقوب (۸) در مقام نبی، نه از روی عاطفه شخصی، بلکه از موضع رسالت الهی سخن می‌گویند. وصیت آنان، اعلام تعهد دینی و جهت‌گیری ایمانی نسل بعد است. بعضی معتقدند که قرآن با نقل وصیت ابراهیم (۷) گویا می‌خواهد این حقیقت را بازگو کند که شما انسان‌ها تنها مسئول امروز فرزندانان نیستید، مسئول آینده آن‌ها نیز می‌باشید. تنها به هنگام چشم بستن از جهان، نگران زندگی مادی فرزندانان بعد از مرگتان نباشید، به فکر زندگی معنوی آن‌ها نیز باشید (18). برخی دیگر گفته‌اند: بعد از آنکه خداوند دعای ابراهیم (۷) را برای فرزندانش بیان کرد و به سفاقت و جهالت کسانی که از طریق و شریعت ابراهیم اعراض نموده‌اند تصریح نمود، اهتمام ابراهیم (۷) را به امر دین و پیمانی که او در وصیت خود به فرزندانش به عمل آورد، تذکر می‌دهد و می‌فرماید: «وَوَصَّىٰ بِهَا». ضمیر در لفظ «بها» به ملت برمی‌گردد. در این صورت، مراد این است که او به فرزندانش درباره رعایت شریعت و ملت خود توصیه کرد؛ یعنی ابراهیم و یعقوب (۸) هر دو به فرزندان خود گفتند: ای فرزندان من، خداوند دین اسلام را برای شما برگزیده است (14). برخی دیگر نیز معتقدند ابراهیم و یعقوب (۸) با توجه خاصی آن سرمایه باقی سعادت و خلاصه آیین و رسالت را به فرزندان خود تحویل می‌دهند و آیین حق را تصفیه کرده و برای شما برگزیده‌اند (27). در آیه فوق، آنچه که مربوط به بیان پیامبر خدا، حضرت ابراهیم (۷)، می‌باشد، با توجه به قرار گرفتن در شرایط تازه و خاص که برخی می‌گویند اصل موضوع سفارش و وصیت است و باید تا دم مرگ مسلمان باشند (28)، که اعلام ثابت‌قدم بودن در توحید را می‌رساند، برخی این‌گونه گفته‌اند: از وصیت ابراهیم و یعقوب (۸) این‌گونه برداشت می‌شود که درباره فرزندان بسان کسی رفتار کن که می‌دانی اگر نسبت به او نیکی کنی، پاداش داده می‌شود و اگر بدی کنی، مجازات می‌گردد (29)، که اعلام بعد تربیت معنوی را می‌رساند؛ یعنی لحظه درک بازگشت به سمت جهان حق با وصیت خود نسبت به پایداری در دین که خود نوعی اعلام کردن است که با تغییر همراه است. بنابراین، آیه فوق در بردارنده کنش اعلامی می‌باشد.

گمراهی آزر: یکی از مصادیق کنش اعلامی در داستان حضرت ابراهیم (۷)، اعلام گمراهی آزر است. در آیه ۷۴ سوره انعام، حضرت ابراهیم (۷) خطاب به عموی خود، آزر، می‌فرماید: «إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ اتَّخَذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ» (انعام/۷۴)؛ (به یاد آور) هنگامی که ابراهیم به پدرش آزر گفت: «آیا بت‌ها را به‌عنوان معبود برمی‌گیری؟ به‌راستی که من تو و قومت را در گمراهی آشکاری می‌بینم». در این آیه، ابراهیم (۷) به صراحت، گمراهی آزر و قومش را در پرستش بت‌ها اعلام می‌کند. در واقع، ابراهیم (۷) به‌عنوان پیامبر، مسئولیت هدایتگری دارد و این اعلام، بخشی از رسالت او برای دعوت به توحید است. علامه طباطبایی تأکید می‌کند که این آیه، مواجهه ابراهیم (۷) با شرک را نشان می‌دهد. ابراهیم (۷) با بیان «إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ»، ضلالت را به‌طور آشکار و بدون پرده‌پوشی اعلام می‌کند. این بیان، هم‌اندار است و هم بیان حقیقت، تا راه برای توبه و بازگشت باز باشد (11). گفته شده: همزه استفهامی در عبارت «أَتَّخَذُ أَصْنَامًا آلِهَةً» در مقام سرزنش و انکار آمده و از روی تعجب به عمویش می‌گوید: آیا تو این بت‌ها را خدایان قرار داده‌ای؟ همانا تو را و قوم تو را از بت‌پرستان در گمراهی هویدا می‌بینم. ابراهیم (۷) می‌خواهد به عمویش بفهماند که من به عیان مشاهده می‌کنم که بت‌پرستی عمل باطلی است و تو و بت‌پرستان در گمراهی و کج‌روی ظاهری رهسپار گردیده‌اید و به چاه مذلت و گمراهی فرو خواهید رفت (25). و گمراهی آن است که هدفی را اراده کنی، اما راه رسیدن به آن را گم کنی. و مردم در آن زمان، هدفشان این بود که کسانی را که به آن‌ها نعمت می‌بخشیدند، تقدیس و ستایش کنند. اما آن‌ها راه را گم کردند و به سبب (و واسطه) بسنده کردند، و به آنچه ورای سبب است، توجه نکردند و آن را درک نکردند. و از اینجا گمراهی آشکار پدید آمد (30). در مجموع، ابراهیم (۷) در حال «اعلام» یک واقعیت عینی و آشکار از دیدگاه خود است: آزر و قومش در گمراهی هستند. او صرفاً یک سؤال نمی‌پرسد، بلکه با لحن پرسشی، انکاری شدید و اعلام خطا را بیان می‌کند. به نظر می‌رسد از منظر ابراهیم (۷)، این گمراهی یک واقعیت انکارناپذیر

است که باید اعلام شود. کنش اعلامی حضرت ابراهیم (۷) در این آیه، بیان صریح و عمومی گمراهی است که با هدف هشدار، بیداری و دعوت به توحید انجام شده است.

کنش‌های عاطفی در داستان ابراهیم (۷)

داستان حضرت ابراهیم (۷) در قرآن کریم سرشار از فرازهای عاطفی است که عمق ایمان، توکل، صبر و تسلیم ایشان در برابر پروردگار را به تصویر می‌کشد و همگی نمونه‌هایی از کنش‌های عاطفی هستند که در تار و پود این داستان تنیده شده‌اند و درس‌های عمیقی برای هدایت بشر به همراه دارند. در ادامه به معرفی و تحلیل این کنش‌ها پرداخته می‌شود.

خشم و غضب آزر: در بخشی از داستان این پیامبر الهی آمده: «قَالَ أَرَأَيْتُ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَنْ لَمْ تَنْتَه لَأَرْجُمَنَّكَ وَ أَهْجُرْنِي مَلِيًّا» (مریم/۴۶)؛ گفت: «ای ابراهیم، آیا تو از خدایان من متنفری؟ اگر باز نایستی، تو را سنگسار خواهم کرد، و [برو] برای مدتی طولانی از من دور شو.» در آیات گذشته، سخنان منطقی ابراهیم که آمیخته با لطف و محبت خاصی بود، در طریق هدایت عمویش گذشت، اکنون نوبت بازگو کردن پاسخ‌های آزر است تا از مقایسه این دو با یکدیگر، حقیقت و واقعیت آشکار و روشن شود. آیه بر خشم و غضب پدرخوانده حضرت ابراهیم (۷) دلالت دارد. هنگامی که ابراهیم (۷) او را چندین بار با تعبیر «یا اَبْت» با مهربانی و محبت به توحید دعوت کرد، او نه تنها از این گونه تعبیر محبت‌آمیز استفاده نکرد، بلکه این محبت را با تندی و غضب پاسخ داد. خداوند در بیان این مقطع از زندگی ابراهیم (۷) می‌خواهد پیامبر اسلام را در برابر آزار و اذیت‌های ای‌لهب و دیگر مشرکان به آرامش خاطر دعوت کند (31). جالب اینکه اولاً آزر حتی مایل نبود تعبیر انکار بت‌ها و یا مخالفت و بدگویی نسبت به آن‌ها را بر زبان آورد، بلکه به همین اندازه گفت: آیا تو روی گردان از بت‌ها هستی؟ مبادا به بت‌ها جسارت شود. ثانیاً به هنگام تهدید ابراهیم (۷)، او را به سنگسار کردن تهدید نمود، آن هم با تأکیدی که از «لام» و «نون تأکید ثقیله» در «لأَرْجُمَنَّكَ» استفاده می‌شود و می‌دانیم سنگسار کردن یکی از بدترین انواع کشتن است. ثالثاً به این تهدید مشروط قناعت نکرد، بلکه در همان حال، ابراهیم (۷) را وجودی غیرقابل تحمل شمرد و به او گفت برای همیشه از نظرم دور شو. این تعبیر بسیار توهین‌آمیزی است که افراد خشن نسبت به مخالفین خود به کار می‌برند (18). بنا بر آیات قرآن، آزر از نظر اعتقادی، فردی گمراه و بت‌پرست بود و بت‌هایی را که دارای نقش و نگار بودند، پرستش می‌کرد (انبیاء/۵۲)، همچنین موجودات بی‌جان را که بدون هرگونه توانایی بودند، عبادت می‌کرد (مریم/۴۲)، او به اعتکاف و عبادت در کنار بت‌ها نیز می‌پرداخت (شعراء/۷۱). از دیگر رفتارهای آزر، پیروی از شیطان بوده است (مریم/۴۴). بدیهی است آنچه از آزر نسبت به ابراهیم (۷) بروز می‌کند، نه یک کنش عاطفی ساده، بلکه تجلی خشم و غضب است. این خشم احتمالاً ناشی از لجاجت و عدم پذیرش دیدگاه‌های ابراهیم (۷) است که با اعتقادات و سنت‌های آزر در تضاد بوده است. بنابراین، رابطه بین این دو شخصیت در این آیه، بر پایه تقابل و درگیری عاطفی شدید، به‌ویژه از سوی آزر، شکل گرفته است. در نتیجه، کنش مستقیم آیه بیانگر خشم و غضب است.

طلب قبولی عمل: از دیگر مصادیق کنش‌های عاطفی در داستان حضرت ابراهیم (۷)، آنجاست که قرآن می‌فرماید: «وَ إِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَ إِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» (بقره/۱۲۷)؛ و هنگامی که ابراهیم و اسماعیل پایه‌های خانه [کعبه] را بالا می‌بردند، [می‌گفتند: «ای پروردگار ما، از ما بپذیر که در حقیقت، تو شنوای دانایی.» طبق آنچه در آیه فوق آمده، ابراهیم و اسماعیل (۸) عملی را انجام داده‌اند و خداوند را مخاطب قرار دادند و از او خواستند که این عمل آن‌ها را بپذیرد. برخی می‌گویند: «رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» حکایت دعای ابراهیم و اسماعیل (۸) هر دو است و به همین جهت لازم نیست کلمه گفتند و یا نظیر آن را تقدیر بگیریم. دیگر لازم نیست حکایت‌کننده به مخاطبین خود بگوید که آن دو گفتند: ربنا الی آخر؛ و این گونه عنایات در قرآن کریم بسیار است (11). پس، این آیه از آیات دعایی به زیبایی‌های سخن گفتن

است. بعضی دیگر می‌گویند هر چند که قرآن کلام زیبایی است، ابراهیم و اسماعیل (۸) در کلام خود نگفتند خدایا چه خدمتی را از ما قبول کن، تنها گفتند: خدایا از ما قبول کن تا در مقام بندگی، رعایت تواضع و ناقابلی خدمت خود، یعنی بنای کعبه را برسانند. پس معنای کلام آن‌ها می‌شود که خدایا این عمل ناچیز ما را بپذیر، که تو شنوای دعای ما و دانای نیت ما هستی (11)، که تواضع هم در دعا و هم در اطاعت و بندگی را می‌رساند. بعضی نیز گفته‌اند: همان‌طوری که اگر کسی هدیه‌ای به پیشگاه سلطانی ببرد، در صورتی در برابر آن پادشاه می‌دهد که آن را قبول کند، تو نیز شنونده دعای ما هستی (32). زیبایی عمل در این است که عمل خود را در مقابل خداوند اندک بدانیم و موقع بیان ابعاد مختلف عمل، خدا را توضیح ندهیم. همان‌گونه که ابراهیم (۷) تنها گفت: «رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا». بنابراین، طبق تفاسیر و آنچه بیان شده، حضرت ابراهیم و اسماعیل (۸) فقط بنای کعبه را بازسازی کردند و عمل انجام‌داده خود را بسیار اندک دانستند و خواستار پذیرش آن به درگاه خداوند شدند. وقتی بیان پذیرش از طرف پیامبران مطرح می‌شود، یعنی هدف خشنود کردن خداوند متعال است. با توجه به لفظ «رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا» که در قالب دعا و هدف و مقصد پذیرش عمل و خشنود کردن خداوند متعال است، خشنود کردن و بیان آن از جمله کنش‌های پنج‌گانه است که سرل در مورد آن پژوهش انجام داده و در تقسیم‌بندی خود، کنش عاطفی را به صورت مجزا مورد بررسی قرار داده است. پس آیه فوق دربردارنده کنش عاطفی می‌باشد که حضرت ابراهیم و اسماعیل (۸) در قالب دعا خواستار پذیرش عمل خود به درگاه خداوند هستند.

ایجاد احساس امنیت: در بخش دیگری از این داستان نقل شده: «وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ» (ابراهیم/۳۵)؛ و [یاد کن] هنگامی را که ابراهیم گفت: «پروردگارا، این شهر را ایمن گردان، و مرا و فرزندانم را از پرستیدن بتان دور دار.» بر اساس خواست ابراهیم (۷) به درگاه خداوند که خواستار امنیت شهر مکه است، باید بررسی شود که آیا خواست، بعد از گذر زمان‌ها، مورد اجابت واقع شد یا خیر؟ بعضی معتقدند همین امنیت تشریحی مکه نعمت بزرگی است که خدا نصیب بندگانش خود کرده است (11). به نظر می‌رسد امنیت به معنای تشریحی و ابعاد مختلف آن باشد؛ یعنی اگر کسی در حرم است، شرعاً در امان خواهد بود و نباید مورد آزار و اذیت قرار گیرد و نیز از بلای طبیعی نیز در امان هست. در طول دوره‌های مختلف، این امنیت حفظ شده است، حتی شامل حیوانات وحشی هم می‌شود و تا وقتی در حرم هستند، مورد الطاف الهی بوده و در امنیت کامل می‌باشند و از هراس در امان هستند. بعضی بر این عقیده‌اند آیات مورد بحث، گوشه‌ای از دعاها و درخواست‌های ابراهیم (۷)، بنده مقاوم و شاکر خدا، را بیان می‌کند که سرمشق و الگویی برای آن‌هاست که می‌خواهند از نعمت‌های الهی بهترین بهره را بگیرند (18). بنابراین، در اینجا شکرگزاری ابراهیم (۷) و مقاوم بودن او را بیان می‌کند برای دستیابی به نعمت الهی که امنیت از بزرگ‌ترین نعمت‌ها می‌باشد. بنابراین، مقاوم بودن و شکرگزاری از علت‌های اصلی استعجاب دعا می‌تواند باشد. در تفسیر دیگری این‌گونه بیان شده که با توجه به اینکه دعای پیامبر (۷) مستجاب است، معلوم می‌شود که دعای آن حضرت مخصوص عده‌ای بوده است که آنان در آینده موحد بودند. امام باقر (۷) فرمود: بازماندگان عترت ابراهیم (۷)، ما هستیم و دعای ابراهیم در خصوص ما به اجابت رسید (33). به نظر می‌رسد هدف ابراهیم (۷) از دعا، در واقع نوعی بیان خواسته در حق خود و اولادش بوده است و خواست امنیت در حق امت خود باشد؛ چه در شرایط حاضر و چه در آینده و زمان‌های بعد از خود، و این‌گونه دل‌سوزی‌ها در مورد همه پیامبران و ائمه نسبت به پیروانشان وجود داشته که در برخی از اولیای خدا این عواطف با شدت بیشتر و در برخی با شدت کمتر، با توجه به مقتضیات زمان خود، توجه داشته‌اند. در هر حال، نکته‌ای که در این آیه مشهود است، ویژگی عاطفی پیامبر (۷) می‌باشد که در واقع نوعی حس انسان‌دوستی و محبت است که شامل وجدانیات و عواطف انسانی می‌باشد و در واقع آیه فوق دربردارنده کنش عاطفی است.

امید و ایمان ابراهیم: یکی از کنش‌های عاطفی در داستان حضرت ابراهیم (۷)، آنجاست که آن حضرت این‌گونه دست به دعا برمی‌دارد: «وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» (بقره/۱۲۶)؛ و چون ابراهیم گفت: «پروردگارا، این

[سرزمین] را شهری امن گردان، و مردمش را - هر کس از آنان که به خدا و روز بازپسین ایمان بیاورد - از فرآورده‌ها روزی بخش.» این پاره گفتار، کنش عاطفی امید و ایمان به منبع لایزال الهی را در بر دارد (34). «این آیه اولین دعای ابراهیم است تا با عنایت مخصوص پروردگار، در سرزمین این خانه و شهری که در پیرامون آن تأسیس می‌شود، امنیت مستقر گردد و وسایل روزی واردین و پاسداران آن فراهم شود؛ چون تأمین امنیت و روزی اهل این شهر از عهده ابراهیم خارج بود، خواست تا با دعا و درخواست از خداوند، فراهم شود تا نقشه و مقصود او از بنای بیت تحقق یابد» (27). منظور از آیه این است که ابراهیم (۷)، از خدا می‌خواهد که خانه دل را از شر شیاطین انس و جن، استراق سمع و اهریمن نفس، با نگرهبانی خودش حفظ نماید (23). این آیه شریفه، نمایانگر اوج توکل و اعتماد حضرت ابراهیم (۷) به پروردگار متعال است. در شرایطی که آن حضرت با دشمنی‌ها و آزار و اذیت‌های قوم خود روبه‌رو بودند و حتی فرزند دل‌بندشان را در معرض قربانی شدن داشتند، با این دعا، امید و پناهجویی خود را به درگاه الهی ابراز داشتند. این کنش عاطفی، نه تنها نشان‌دهنده عمق ایمان ایشان، بلکه سرمشقی برای پیروانشان در مواجهه با سختی‌ها و ناملایمات زندگی است تا همواره با اتکا به خداوند و امید به رحمت بی‌کرانش، مسیر حق را بیمایند.

نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف تبیین ساختار ارتباطی داستان حضرت ابراهیم (۷) در قرآن کریم بر اساس نظریه کنش گفتاری جان سرل انجام پذیرفته و به این نتیجه دست یافته است که کنش‌های اظهاری حضرت ابراهیم (۷) در قرآن، حاکی از آن است که استدلال‌های منطقی و قاطع آن حضرت در رد ربوبیت غیرالهی، از جمله نفی الوهیت اجرام آسمانی، نه تنها بیانگر عمق معرفت توحیدی اوست، بلکه الگویی برای مقابله با باورهای خرافی و بت‌پرستانه در هر عصری محسوب می‌شود. مناظرات کلامی او با نمرد، به‌عنوان نمادی از تقابل حق و باطل و ایمان در برابر استبداد، نشان داد که چگونه کنش اظهاری اقامه برهان و تمسک به حقیقت، می‌تواند در برابر قدرت‌های مادی و ادعاهای دروغین الوهیت، ایستادگی کند. همچنین، کنش درخواست ابراهیم (۷) از خداوند برای مشاهده چگونگی احیای مردگان، با آنکه در ظاهر امری شگرف می‌نماید، در واقع اوج اعتماد و تسلیم او در برابر پروردگار و در عین حال، میل به اطمینان قلبی بیشتر را بازتاب می‌دهد. در نهایت، رویداد مهمان‌نوازی ابراهیم (۷) از فرشتگان، به‌عنوان کنشی بنیادین در سیره او، کرامت انسانی، مهمان‌دوستی و فضایل اخلاقی را در بالاترین سطح به تصویر می‌کشد.

تحلیل کنش‌های ترغیبی در داستان ابراهیم (۷)، ابعاد چندگانه‌ای از راهبردهای تشویقی و تنبیهی را آشکار می‌سازد. نخست، مواجهه ابراهیم (۷) با بت‌پرستی، که با نهی مستقیم از پرستش اصنام و مشخصاً در تقابل با آزر، تجلی می‌یابد، نشانگر رویکرد قاطع در مبارزه با شرک است. ثانیاً، وصیت‌نامه ایمانی ابراهیم (۷) به ذریه‌اش، بر اصل انتقال و تثبیت باورهای توحیدی در نظام خانواده تأکید دارد. ثالثاً، دعا برای امنیت و رزق، کارکرد نیایش را نه تنها به‌عنوان ابراز بندگی، بلکه به مثابه استراتژی طلب منافع دنیوی و اخروی در چارچوب مشیت الهی برجسته می‌سازد. رابعاً، تجربه مشاهده‌ای اعجازین احیای اموات، عاملی کلیدی در ارتقای معرفت دینی و تقویت سعه وجودی ابراهیم (۷) در حوزه ایمان و یقین قلمداد می‌شود. همچنین دعوت فراگیر به عبودیت و تقوا، رویکرد جامع‌نگر پیامبر در تبیین مبانی سلوک معنوی را منعکس می‌کند. حکایت ابراهیم (۷) سرشار از پیمان‌های الهی است. در این میان، گزینش آن حضرت به امامت، نشان از عهدی ناگسستنی میان خدا و پیامبرش دارد. اجابت دعای او در باب امن‌گزینی کعبه و بنا نهادن قبله‌ای استوار، جلوه‌ای دیگر از وفاداری پروردگار به عهد خویش است. اما این تعهد دوسویه است؛ خداوند با صراحت اعلام می‌دارد که پیمان او شامل حال ستمکاران نیست و کسانی که راه کفر را در پیش گیرند، ناگزیر به سوی عذاب رهنمون خواهند شد. در داستان حضرت ابراهیم (۷)، آن حضرت با قاطعیت از قوم بت‌پرستش و پدرش آزر اعلام دوری کرد و آن‌ها را گمراه خواند. او سپس به فرزندانش سفارش کرد که دین اسلام را که همان تسلیم در برابر خداست، دنبال کنند. این موارد مصداقی از کنش‌های اعلامی در داستان این پیامبر الهی بوده‌اند.

در روایت قرآنی زندگی ابراهیم (۷)، لایه‌های پرننگی از کنش عاطفی دیده می‌شود. برخورد تند و آمیخته با خشم آزر، بازتابی از شکاف عمیق اعتقادی و فرهنگی او در مقابل دعوت به حق بوده است. ابراهیم (۷) در مقابل این فضا، با زبانی آرام و روحی استوار، همواره در پی مقبولیت اعمال خود و اسماعیل نزد پروردگار است؛ نشانه‌ای روشن از تکیه بی‌قید و شرط بر خدا و تلاش برای جلب رضایت او. دعای او برای امنیت مکه و آرامش خانواده‌اش، تصویری سرشار از مهر پدری و توجه به آسایش عزیزانش را به نمایش می‌گذارد. افزون بر این، درخواست او برای نزول روزی و برکت بر مردم، جلوه‌ای از امید و خوش‌بینی او نسبت به آینده و اتکای کاملش به بخشش و لطف الهی است. مجموع این رفتارها و احساسات، ابراهیم (۷) را به‌عنوان انسانی سرشار از محبت و ایمان معرفی می‌کند.

بر اساس یافته‌های این پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که در داستان حضرت ابراهیم (۷) در قرآن کریم، غلبه کنش‌های ترغیبی نشان‌دهنده آن است که گفتمان قرآنی در این روایت، بیش از هر چیز بر دعوت، هدایت، اقناع و برانگیختن مخاطب به پذیرش حقیقت استوار است. قرار گرفتن کنش‌های اظهاری و عاطفی در مرتبه دوم نیز بیانگر آن است که متن، افزون بر گزارش رویدادها و تبیین آموزه‌های توحیدی، از ظرفیت‌های احساسی و درونی برای عمیق‌تر کردن تجربه ایمانی بهره می‌گیرد. همچنین حضور کنش‌های اعلامی در مرتبه سوم نشان می‌دهد که برخی بخش‌های روایت برای ایجاد تحول در وضعیت داستانی و برجسته‌سازی لحظه‌های سرنوشت‌ساز به کار رفته‌اند؛ در حالی که کنش‌های تعهدی با کمترین بسامد، بیشتر در مقام تأکید بر التزام عملی و آمادگی در برابر فرمان الهی ظاهر شده‌اند. از این رو، می‌توان گفت که ساختار گفتاری این داستان به‌گونه‌ای سامان یافته است که در خدمت هدف اصلی قرآن، یعنی هدایت مخاطب، تقویت ایمان و القای پیام‌های توحیدی و تربیتی قرار دارد. در مجموع، این کنش‌ها در کنار هم، تصویری از یک کنشگر کلامی را ترسیم می‌کنند که از طریق کلام، هم واقعیت را توصیف می‌کند، هم واقعیت را به چالش می‌کشد، هم واقعیت را تغییر می‌دهد و هم با واقعیت پیوند عاطفی برقرار می‌کند.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

1. Tabari MbJ. Comprehensive Explanation in the Exegesis of the Quran. Beirut: Dar al-Ma'rifah; 1991.
2. Tha'labi AbM. The Disclosure and Explanation Exegesis. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi; 2001.
3. Baqillani MbT. The Inimitability of the Quran. Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Muhammad Ali Baydoun Publications.
4. Fakhr Razi MbU. The Great Exegesis. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi; 1967.
5. Tabatabaei MH. Al-Mizan. 31st ed. Qom: Islamic Publications; 2011.
6. Biqa'i IbU. The Arrangement of Pearls in the Coherence of Verses and Surahs. 3rd ed. Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah; 2006.

7. Zarkashi BMbA. Demonstration in the Sciences of the Quran. Ibrahim MAF, editor: Dar Ihya al-Kutub al-Arabiyyah; 1956.
8. Makarem Shirazi N. Nemuneh Exegesis. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah; 1995.
9. Babaei AA. Methodology of Quranic Exegesis. 10th ed. Qom: Research Institute of Hawzah and University; 2013.
10. Hosseini AA. Thematic Unity of the Quranic Surahs. Quranic Research. 2008(54-55).
11. Taleqani M. A Ray from the Quran. Tehran: Enteshar Company; 1966.
12. Alusi SM. The Spirit of Meanings. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi; 1994.
13. Bahrani H. Al-Burhan in the Exegesis of the Quran. Qom: Be'sat Foundation; 1994.
14. Majlisi MB. Oceans of Lights. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah; 1982.
15. Zamakhshari MbU. The Revealer. Beirut: Al-Kitab al-Arabi; 1987.
16. Suyuti JAbAB. Perfection in the Sciences of the Quran. Beirut: Dar al-Ma'rifah; 1967.
17. Javadi Amoli A. Tasnim Exegesis. Qom: Esra Publishing Center; 2004.
18. Safavi S. Structural Exegesis of Surah Al-Imran. Tehran: Salman Azadeh Publishing; 2020.
19. Rajabi M. Methodology of Quranic Exegesis. Qom: Hawzah and University Research Institute; 2003.
20. Ramyar M. Quranic Sciences. Tehran: Andisheh Publishing; 1967.
21. Abu Zayd NH. The Concept of the Text. Beirut: Arab Cultural Center; 2000.
22. Kawaz MK. Style in the Rhetorical Inimitability of the Holy Quran: World Islamic Call Society.
23. Tabarsi FbH. Majma' al-Bayan. 2nd ed. Rasouli Mahallati H, editor. Beirut: Dar al-Fikr; 1987.
24. Qurtubi MbA. The Comprehensive Work on the Rulings of the Quran. Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah; 1996.
25. Jamshidi P. A Look at "Alif Lam Mim". Bayyinat. 2009;16(2).
26. Firuzabadi MbY. The Comprehensive Dictionary. Beirut: Dar al-Jabal; 1951.
27. Sakhawi AbM. The Beauty of the Quran and the Perfection of Recitation. Bawwab AH, editor. Mecca: Maktabat al-Turath al-Arabi; 1987.
28. Ayyashi MbM. Tafsir al-Ayyashi. Rasouli Mahallati H, editor. Tehran: Offset Printing; 2003.
29. Hassanzadeh Amoli H. Human Being and Faith. Qom: Qiyam Publishing; 2003.
30. Balaghi Najafi MJ. The Graces of the Merciful in the Exegesis of the Quran. Islamic Research U, editor. Qom: Be'sat Foundation; 1999.
31. Abu al-Futuh Razi AbM. Gardens of Paradise and Spirit of Paradise in Quranic Exegesis. Mashhad 1946.
32. Qaraati M. Noor Exegesis. Tehran: Lessons from the Quran Cultural Center; 2004.
33. Shariati Mazinani MT. Modern Exegesis. Tehran: Institute for Humanities Research and Development; 2005.
34. Gharavi MJ. Adam from the Perspective of the Quran: The Discussion of Disconnected Letters. Tehran: Negarish Publishing; 2005.
35. Zarqani M. Springs of Knowledge. Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah; 1988.
36. Shaltut M. Exegesis of the Holy Quran. Egypt: Dar al-Shuruq; 2003.
37. Feyz Kashani MM. Safi Exegesis. Qom: Al-Hadi Institute; 1994.
38. Suyuti JAbAB. The Arena of Peers in the Inimitability of the Quran. Beirut: Dar al-Fikr.
39. Sobhi S. Studies in the Sciences of the Quran. Qom: Sharif Razi Publishing; 1993.
40. Behjatpour A. Exegesis Alongside Revelation. Qom: Tamhid Institute; 2011.
41. Maturidi MbM. Interpretations of the People of the Sunnah. Baslum M, editor. Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah; 2005.
42. Abu Hayyan al-Andalusi MbY. The Encompassing Ocean in Exegesis. Sadeqi MJ, editor. Beirut: Dar al-Fikr.
43. Ibn Ajibah AbM. The Vast Ocean in the Exegesis of the Glorious Quran. Marrakesh: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.
44. Ibn al-Jawzi AbA. Zad al-Masir in the Science of Exegesis. Abd al-Razzaq M, editor. Beirut: Dar al-Kutub al-Arabiyyah; 2001.
45. Ayazi MA. The Exegetes: Their Lives and Methods. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance; 1993.
46. Khoei A. Al-Bayan in the Exegesis of the Quran. Qom: Institute for the Revival of the Works of Ayatollah Khoei; 1999.